

Ivan Vujačić*

Univerzitet u Beogradu
Ekonomski fakultet

Jelica Petrović-Vujačić

Univerziteta u Beogradu
Saobraćajni fakultet

Ekonomski sistemi i novi politički kapitalizam**

Apstrakt

U radu se analizira neophodnost uvođenja novih klasifikacija ekonomskih sistema. Ove nove klasifikacije trebalo bi da inkorporiraju promene koje su se dogodile posle pada centralno-planskih privreda. Pojava *novog državnog kapitalizma* karakteriše se postojanjem suverenih fondova, dominacijom državnih preduzeća i favorizovanjem „nacionalnih šampiona” i na taj način ponovo aktuelizuje Veberovu kategoriju političkog kapitalizma. Štaviše, u *novom državnom kapitalizmu* dominacija politike nad ekonomijom nema za cilj opšte ekonomsko blagostanje, već uvećanje ili održavanje političke moći radi opstanka političkih elita na vlasti. Jedan od oblika ekonomskog profitiranja od bliskosti sa vlašću je *burazerski kapitalizam*. U radu se pledira za metodološko razdvajanje pojma *burazerskog kapitalizma* od pojma *zarobljavanja države*. Pojam *zarobljene države* ne opisuje sporadično i individualno narušavanje čistih tržišnih ishoda kroz lobiranje ili pojedinačnu korupciju, već sistematsko podvrgavanje svih grana vlasti i državnih institucija aktuelnoj političkoj eliti. Istraživanje fenomena *zarobljene države* značajno je za političkološka istraživanja sa ciljem analize političke dinamike u *zarobljenim državama*, u koje spadaju mnoge od onih koje su prošle tranziciju.

Ključne reči:

uporedni ekonomski sistemi, nove klasifikacije ekonomskih sistema, novi državni kapitalizam, burazerski kapitalizam, zarobljena država, JEL klasifikacija: D72, P16, P50

*

ivujacic@ekof.bg.ac.rs, j.petrovic@sf.bg.ac.rs

**

Ovaj rad je podržan od strane Ministarstva nauke Republike Srbije projektom br. 179065.

UVOD

Uporedni privredni sistemi već dugo postoje kao naučna disciplina. Još pre nastanka socijalizma vršila su se teorijska poređenja s aspekta ekonomske efikasnosti između slobodno-tržišnog kapitalističkog modela i socijalističkog modela zasnovanog na državnoj svojini.¹ Čuvena debata između Hajeka, Langea i Tejlora (Hayek, Lange, Taylor) o ekonomskoj racionalnosti u socijalizmu odvijala se tridesetih godina daleko pre nastanka tržišnog socijalizma u Jugoslaviji.² Ovo govori da je čisto teorijsko poređenje privrednih sistema i te kako smisleno, čak i u situacijama kada takvi privredni sistemi empirijski ne postoje.

Poređenje privrednih sistema dobilo je novi smisao sa nastankom socijalizma u Sovjetskom Savezu i uvođenjem centralno-planskog sistema 1929. godine. Ne samo da je nastao jedan novi sistem alokacije resursa, već je taj sistem iskazao ambiciju da sustigne i nadmaši razvijene kapitalističke zemlje. U doba hladnog rata poređenje privrednih sistema, s aspekta njihovih realnih performansi, došlo je u prvi plan iz više razloga, od kojih se jedan sastoji u tome što potencijalna vojna moć jedne zemlje zavisi u značajnoj meri od snage njene privrede. Pored toga, širenje socijalizma imalo je za posledicu pojavu njegovih podvarijanti posle prvih pokušaja privrednih reformi. Tako su neke socijalističke zemlje imale specifične karakteristike (Mađarska, Poljska, Kina), dok je najdrastičnije razlike u odnosu na ostale zemlje ispoljila Jugoslavija. Privredni sistem Jugoslavije doveo je do razvoja teorije samoupravne firme i samoupravne privrede, koje se i danas proučavaju.

Pad vladavine komunističkih partija u Evropi doveo je do pada socijalističkih privreda i otvorio proces tranzicije ka kapitalističkoj tržišnoj privredi. U periodu posle 1989. godine uporedna analiza privrednih sistema postaje analiza raznih iskustava tranzicije ka tržišnoj privredi. Istovremeno, predmet velike pažnje je i privredni sistem Kine koji je teško definisati. Interesovanje za Kinu svakako je podstaknuto činjenicom da nijedna velika zemlja u tako dugom periodu nije imala izuzetno visoke stope rasta. Danas se analiza socijalizma svela na poglavlja u udžbenicima iz uporednih sistema koja opisuju intelektualnu i realnu istoriju privrednih sistema zasnovanih na državnoj ili društvenoj svojini. Fokus analize komparativnih privrednih sistema pomerio se ka analizi različitih varijanti kapitalizma. No, ova konstatacija, iako tačna, isuviše je široko postavljena. Pokušaćemo da, u ovom radu, pokažemo da je

¹ Enrico Barone, "The Ministry of Production in a Collectivist State" (1908), in: Friedrich August Hayek (ed.), *Collectivist Economic Planning*, Routledge and Kegan (first edition 1950) 1963, pp. 245–291.

² Ivan Vujačić, „Ekonomska racionalnost u socijalizmu – reinterpretacija jedne stare debate”, *Ekonomska misao*, br. 2, 1983, str. 80–96.

neophodno dalje istraživanje kako bi se identifikovale osnovne razlike privrednih sistema sa ciljem identifikovanja barijera rastu i razvoju. Podsetimo se, pre toga, klasične komparativne analize privrednih sistema.

Klasična komparativna analiza ekonomskih sistema

Kao što je već rečeno, prve moderne analize komparativnih privrednih sistema rađene su sa čisto teorijskog aspekta. Centralna preokupacija ovih istraživanja odnosila se na teorijsku mogućnost dostizanja efikasnosti kapitalizma zasnovanog na slobodnom tržištu savršene konkurencije od strane sistema koji nije utemeljen na privatnoj svojini (tj. socijalizma). Sa pojavom socijalizma u konkretnim empirijskim oblicima (centralno-planskim i tržišnim) došlo je i do postepenog usredsređivanja pažnje na pojedine aspekte privrednih sistema i njihovo funkcionisanje, kao i na merenje „uspešnosti” privrednih sistema korišćenjem različitih kriterijuma. Klasifikacije su, međutim, sadržale i poređenja s aspekta različitih opštih institucionalnih karakteristika privrednih sistema, pri čemu se pojam institucije definisao, u najširem značenju, kao usvojeno pravilo. Sa tog aspekta, privredni sistem bio je definisan kao funkcija pet vrsti institucija koje čine: a) organizaciona struktura i aranžmani za donošenje odluka; b) mehanizmi i pravila za prikupljanje informacija i koordinaciju; c) svojinska prava; d) mehanizmi za određivanje ciljeva i podsticaja i e) procedure za vršenje javnog izbora (uticaj države).

Na osnovu opisanog pristupa, mogla se izvršiti osnovna klasifikacija privrednih sistema na tri teorijska modela: kapitalizam, centralno-planski socijalizam i tržišni socijalizam. Potom su ovi modeli bili predmet teorijske i empirijske analize. Naravno, da se dalje mogu suptilnije analizirati pojedina specifična rešenja i njihova manifestacija u konkretnim zemljama, koje su prethodno svrstane u ova osnovna tri modela. Ilustracija ove podele data je u Tabeli 1, koja je jedna od standardnih u izučavanju savremenih privrednih sistema.³

³ Gregori, Pol, Stjuart, Robert, *Globalna ekonomija i njeni ekonomski sistemi*, CID Ekonomski fakultet, Beograd, 2015 (originalno izdanje 2014), str. 43.

Tabela 1. Klasična klasifikacija ekonomskih sistema

		Tržišni socijalizam	Planski socijalizam
Struktura donošenja odluka	Kapitalizam	Primarno decentralizovana	Primarno centralizovana
Mehanizam informisanja i koordinacije	Primarno kroz tržište	Primarno kroz tržište	Primarno kroz plan
Svojinska prava	Primarno privatna svojina	Primarno državno i kolektivno vlasništvo	Primarno državno vlasništvo
Podsticaji i nagrađivanje	Primarno putem tržišta	Materijalno i moralno	Materijalno i moralno
Javni izbor	Uglavnom demokratija	Diktatura ili demokratija	Diktatura

U ovoj relativno jednostavnoj tabeli sažet je samo jedan od brojnih apstraktnih izraza konkretne istraživačke agende. Rudimentarni prikaz modela privrednih sistema iz ove tabele prikriva dugogodišnja metodološka, teorijska i empirijska istraživanja i debate u okviru discipline komparativnih ekonomskih sistema. Prikaz značajnih i brojnih kontroverzi iz ove oblasti nije osnovna tema ovog rada. Dovoljno je reći da su u tim kontroverzama učestvovala značajna imena ekonomske nauke.⁴ Isto tako, na osnovu prikazane tabele, ne bi trebalo da se zaključi da su u okviru discipline uporednih sistema zanemarene bitne razlike između razvijenih kapitalističkih zemalja. Naprotiv, na nešto nižem nivou apstrakcije izvršena je klasifikacija privrednih sistema ovih zemalja na tri modela: anglosaksonski, evropski i azijski. Ova podela nije uvedena na osnovu pukog geografskog određenja i empirije, već počiva na dubljim istorijsko-filozofskim temeljima i formiranim kulturnim obrascima socijalne interakcije koji ove tipove kapitalizma čine različitim. Značajne razlike u okviru razvijenog kapitalizma manifestuju se u pogledu uloge države, korporativnog upravljanja, modela finansiranja privredne aktivnosti, socijalne sigurnosti, uloge radništva, shvatanja prava. Štaviše, moguće je izvršiti dalje podele u okviru ovih modela, pa se tako može izdvojiti socijalno-tržišna

⁴ Richard Carson, *Comparative Economic Systems*, Macmillan, New York, 1973; Václav Holesovsky, *Economic Systems: Analysis and Comparison*, McGraw-Hill, New York, 1977; Egon Neuberger, William Duff, *Comparative Economic Systems – A Decision-Making Approach*, Allyn and Bacon, Boston, 1976. Posebnu pažnju zaslužuje zbornik: Alexander Eckstein (ed.), *Comparison of Economic Systems – Theoretical and Methodological Approaches*, University of California Press, Berkeley, 1973.

ekonomija Nemačke, diržiistički sistem Francuske i sistem državnog blagostanja skandinavskih zemalja. U okviru azijskog modela kapitalizma velika specifična pažnja poklanja se privrednom sistemu Japana koji je bio uzor drugima i koji ima svoje posebne aspekte.

Uporedo sa klasifikacijama i istraživanjima modela i sistema konkretnih zemalja, postavilo se i pitanje ocene učinka privrednih sistema, to jest njihovog vrednovanja. Ovde dolazimo do normativnih, pa i političkih i ideoloških sudova. U okviru discipline učinjen je pokušaj izbora ograničenog broja kriterijuma za takvo vrednovanje. Teorijska saznanja do kojih se došlo na osnovu analize čistih modela trebalo bi da predvide verovatne ishode koje stvaraju različiti konkretni privredni sistemi, po iskazanim empirijskim vrednostima odabranih kriterijuma. Ne postoji opšta saglasnost o kriterijumima, ali su ipak izdvojeni neki koji se koriste u opštim analizama privrednih sistema. U te kriterijume, na prvom mestu, spada *privredni rast* kao mera sposobnosti jedne privrede da sustiže druge zemlje u životnom standardu. Zatim, *ekonomska efikasnost* (statička i dinamička), koja upućuje na sposobnost dobrog upravljanja ograničenim resursima. *Stabilnost* je kriterijum koji ukazuje na sposobnost sistema da ublaži endogene ili spoljašnje šokove, te zadrži svoja svojstva u turbulentnim periodima. S aspekta pozitivnih učinaka na unutrašnju strukturu jednog društva kao kriterijum uspešnosti se uvodi *jednakost* merena raspodelom dohotka (pre i posle oporezivanja). Svojevremeno je kriterijum *otvorenosti* prema svetskoj privredi omogućavao merenje potencijalne konkurentnosti. Taj kriterijum je u doba opšte globalizacije kod nekih teoretičara zamenjen *održivošću*.⁵ Ovaj kriterijum je očigledno uveden posle pada komunizma i centralno-planskih privreda, ali bi mogao da se odnosi i na potencijalne fundamentalne promene u okviru postojećih sistema koje bi radikalno i trajno menjale njihov karakter. Smatramo da bi u novije vreme za velike svetske privrede trebalo uvesti *inovativnost* kao kriterijum koji potencijalno određuje njihovo mesto i uticaj u globalizovanoj svetskoj privredi. Pošto se radi o većem broju normativnih kriterijuma, očigledno je da nije moguće doći do „jedinstvene vrednosno neutralne ocene“. Pa ipak, ovi kriterijumi su pružili osnov za komparativno izučavanje ne samo privrednih sistema, već i razlika između pojedinih zemalja sa istim privrednim sistemom.

Mnogo toga se promenilo u izučavanju privrednih sistema u periodu tranzicije i globalizacije. Pre svega, sama tranzicija je promenila fokus istraživanja jer u centru pažnje više nije bilo poređenje između kapitalizma i socijalizma. Pošto se Kina tretira kao specifičan slučaj, poređenje između različitih tipova kapitalizma izbija u prvi plan. U prvim godinama posle pada komunizma u Evropi, tranzicija bivših centralno-planskih privreda postaje centralno

⁵ Gregori, Pol, Stjuart Robert. *Globalna ekonomija i njeni ekonomski sistemi*, CID Ekonomski fakultet, Beograd, 2015 (originalno izdanje 2014).

mesto analize. Tranzicija je bila događaj bez presedana, jer je veliki broj zemalja u isto vreme ušao u ovaj proces.

Posao osmišljavanja tranzicije nisu, međutim, preuzeli stručnjaci za uporedne privredne sisteme ili pojedine zemlje, već uglavnom makroekonomisti i stručnjaci za javne politike. Tranzicija kao složen multidimenzionalan proces se na apstraktnom nivou može podeliti na makroekonomsku stabilizaciju u najširem smislu, sveobuhvatne institucionalne promene i društveno prilagođavanje tržišnoj privredi. Institucije, kao što je Evropska banka za obnovu i razvoj, sačinile su čitav niz indikatora za merenje institucionalnih promena koji su onda kvantifikovani kako bi se merio progres ovih zemalja ka tržišnoj privredi. Procesi tranzicije varirali su među zemljama i odvijali su se različitim redosledima i različitim tempom usled brojnih društvenih i političkih ograničenja. Proučavanja tranzicije u heterogenim zemljama Istočne Evrope i zemljama koje su nastale iz bivšeg SSSR-a uvela su dodatne faktore, kao što je istorijsko nasleđe, sa namerom da se potpunije objasne razlike u uspešnosti tranzicije.

Trijumf kapitalizma kao sistema doveo je, kao što je već rečeno, do usmeravanja pažnje na poređenje kapitalističkih privrednih sistema. Tvrdi se, tako, da se centar istraživanja mora pomeriti ka institucijama.⁶ Institucije su bitne ne samo za poređenje privrednih sistema već je proučavanje institucija, njihovog nastanka i razvoja u okviru novih škola ekonomske istorije stvorilo naučnu disciplinu, institucionalnu ekonomiju.⁷ Savremeni ekonomisti ovog pravca najpoznatiji široj javnosti su Asemoglu i Robinson (Acemoglu i Robinson). Oni su ovu disciplinu popularisali u svom bestselleru *Zašto narodi propadaju*⁸. Umesto uporednih privrednih sistema pledira se za uporednu političku ekonomiju koja u centar izučavanja stavlja institucije. Institucije bi trebalo, na osnovu istorijske analize konkretnih zemalja, preporučivati u okviru ekonomskih reformi kako bi se podigla međunarodna konkurentnost tih zemalja i njihove stope rasta⁹. Sve ovo vodi zaključku da je neophodno

⁶ Simeon Djankov, Rafael Laporta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, "The New Comparative Economics", *Journal of Comparative Economics*, 31(4), pp. 595–619, 2003.

⁷ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, New York, Cambridge University Press, 1990.

⁸ Daron Asemoglu, Džejms Robinson, *Zašto narodi propadaju*, Clio, Beograd, 2014 (original 2012). Daron Asemoglu, Džejms Robinson, *Ekonomsko poreklo diktature i demokratije*, Zavod za udžbenike, Beograd 2013 (2006).

⁹ Peter Boettke, Cristopher Coyne, Peter Leeson, "Comparative Historical Political Economy", *Journal of Institutional Economics* 9: 3 (2013), pp. 285–30; Peter Boettke, Cristopher Coyne, Peter Leeson, and Frederic Sautet, "The New Comparative Political Economy", *Review of Austrian Economics*, Vol. 18, 2005, pp. 281–304.

osavremeniti proučavanje uporednih privrednih sistema. Postavlja se, međutim, pitanje kako i u kom pravcu?

Nove klasifikacije privrednih sistema

Mnogo toga što je svojevremeno pružilo tradicionalno izučavanje privrednih sistema je, ako se malo bolje razmisli, bilo analitički korisno i sa prilično tačnim predviđanjima. Na primer, u skladu sa ekonomskom teorijom predviđena je manja efikasnost centralno-planskih privrednih sistema u okviru kojih je sistem podsticaja dovodio do skrivanja i distorzije informacija i korupcije. Pored toga, očekivalo se da centralno-planske privrede iskažu veću stabilnost i jednakost u raspodeli dohotka, ali po cenu znatno manje efikasnosti u upotrebi resursa u odnosu na tržišnu privredu. Sve ovo se ispostavilo kao tačno.

Smatramo da kombinacija tradicionalnog izučavanja privrednih sistema i institucionalne analize širih društvenih i političkih obeležja može da pruži dublji uvid i da obogati i klasifikaciju privrednih sistema. Moramo biti svesni da se normativni aspekti ove analize ne mogu izbeći, niti je to bilo moguće u tradicionalnoj analizi privrednih sistema. Neophodno je, stoga, učiniti normativne kriterijume eksplicitnim. U tom smislu, pokušaj reklasifikovanja ekonomskih sistema moguće je izvesti na osnovu kvantitativnog merenja ispunjenja odabranih kriterijuma. Ti kriterijumi treba da budu povezani sa vrednostima koje bi trebalo da krase ideal „dobrog društva“ u okviru koga deluje ekonomski sistem. *Dobro društvo* definišemo kao društvo koje pojedincima pruža najveće izgleda za realizaciju sopstvenih potencijala. Očigledno je da iz ove definicije sledi da su vrednosti zapadne civilizacije ključ za opis i delimičnu ocenu privrednih sistema koje istražujemo. Implicitna pretpostavka ovog pristupa je da su neke od istorijskih vrednosti zapadne civilizacije postale u međuvremenu univerzalne.

Na osnovu ovakvog pristupa Lešek Balcerovič (Leszek Balcerowicz), poznati ekonomista i arhitekta tranzicije privrede Poljske, nudi jednu novu klasifikaciju privrednih sistema. On prvenstveno iz sfere politike izdvaja vrednosti demokratije i slobode (ljudska prava); a iz sfere ekonomije vrednosti vladavine prava i ekonomske slobode. Kao posebnu vrednost on izdvaja socijalnu sigurnost koju grubo meri ukupnom javnom potrošnjom za socijalna davanja u odnosu na BDP. Ocene stepena zastupljenosti ovih vrednosti Balcerovič preuzima od institucija koje, na osnovu svojih metodologija, vrše procenu položaja pojedinih zemalja na skali indikatora za svaku od ovih oblasti. Smatra se da je, bez obzira na nužno subjektivni i normativni karakter merenja „nemerljivih“ karakteristika, ovim pristupom omogućena dovoljno objektivna gruba ocena vrednosti indikatora za izabrane zemlje, pa samim tim i za klasifikaciju njihovih političko-ekonomskih sistema.

Pogledajmo Balcerovičevu klasifikaciju privrednih sistema:

Tabela 2. Balcerovičeva klasifikacija privrednih sistema¹⁰

	Demokratija	Ljudska prava	Vladavina prava	Ekonomske slobode	Javna socijalna potrošnja	Primeri zemalja
Socijalizam	Nedemokratski	Gotovo nepostojeća	Vrlo nizak nivo	Nema – komandna privreda	Velika	S. Koreja Kuba
Kvazisocijalizam	Nedemokratski	Gotovo nepostojeća	Vrlo nizak nivo	Dominacija državnih firmi	Velika	Belorusija C. Azija Venecuela
Kapitalizam slobodnog tržišta	Obično demokratski	Široka	Visok nivo	Široke	Srednja ili niska	Hong Kong Švajcarska Irska
Burazerski kapitalizam	Obično nedemokratski	Ograničena	Nizak nivo	Ograničene Nejednaka zaštita svojinskih prava	Neodređeno	Rusija Ukrajina
Preregulisan kapitalizam	Demokratski ili nedemokratski	Najčešće široka	Ograničene zbog čestog arbitriranja	Ograničene prerogulacija i fiskalna nestabilnost	Velika	Italija Francuska
Merenje	Političke slobode F. House	Ljudska prava F. House	Vladavina prava (Svetska banka)	Fraser Institute	Razni izvori	

¹⁰ Prezentovano na konferenciji Evropskog udruženja za komparativne ekonomske studije u Regensburgu, 4–6. septembar 2014, pod naslovom *The Institutional Systems and the Quality of Life (pdf)* i na međunarodnoj konferenciji povodom 80 godina Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 15–17. jun 2017; <http://www.balcerowicz.pl/pl/a/277,The-Institutional-Systems-and-the-Quality-of-Life---wystapienie-Leszka-Balcerowicza-podczas-14th-European-Association-for-Comparative-Economic-Studies-Conference>

Ne sme se izgubiti iz vida da ovi kriterijumi ne moraju biti jedini, pa ni odlučujući u proceni učinka nekog ekonomskog sistema. Tako, na primer, uspešnost privrednog sistema možemo meriti stopama rasta BDP-a, stopom rasta BDP-a per capita i rangovima na skalama merenja konkurentnosti. To bi, međutim, osiromašilo višedimenzionalnost prilikom vrednovanja privrednih sistema i vratilo fokus poređenja na onaj aspekt poređenja koji je bio centralni u vreme hladnog rata. Na ovo skrećemo pažnju naročito iz razloga što već citirani članci iz oblasti uporedne političke ekonomije ukazuju na poželjnost fokusiranja na rast i konkurentnost. Ono što onespokojava u takvom pristupu je dokazana nemoć ekonomske nauke da objasni dominantne faktore rasta. Kod međunarodnih poređenja faktora i uzroka rasta javljaju se metodološki problemi u pogledu korišćenja ekonometrijskih metoda (endogenost, multikolinearnost itd.) koje nije lako prevazići. Osnovna primedba na predlog o fokusiranju isključivo na privredni rast je jednodimenzionalnost koja ne vodi dovoljno računa o raznovrsnosti obeležja privrednih sistema.

Navedena klasifikacija, sem što i dalje pravi razliku između socijalizma i kapitalizma, uvodi i nove podele na socijalizam i kvazisocijalizam, a u okviru kapitalizma na kapitalizam slobodnog tržišta, prerregulisani kapitalizam i *burazerski kapitalizam*. Takođe, navedene su određene zemlje kao konkretna ilustracija ove klasifikacije.

Kao svaka nova klasifikacija i ona je podložna kritici. Ipak, smatramo da ona, i pored toga što otvara neka metodološka pitanja, nudi čitav niz novih mogućnosti za dalju klasifikaciju privrednih sistema. Navešćemo neka od pitanja koja se nameću. Kako klasifikovati političko-ekonomski sistem Kine? Kako klasifikovati Veliku Britaniju i SAD koje su prethodno klasifikovane kao autonoman anglosaksonski model privrednog sistema? Kako napraviti kvalitetnu podelu u okviru zemalja u tranziciji? Kako jasnije odrediti pojam burazerskog kapitalizma? Na osnovu određenih saznanja o pojedinim zemljama bilo bi moguće intuitivno klasifikovati pojedine zemlje, a zatim razmotriti empirijsku valjanost takve klasifikacije.

Uvođenje pojma *burazerskog kapitalizma* ponovo aktuelizuje davnu Veberovu (Weber) klasifikaciju različitih tipova kapitalizma. Pored idealno-tipskog kapitalizma, Veber je još razlikovao tradicionalni trgovački kapitalizam baziran na razmeni i politički kapitalizam. Pojam političkog kapitalizma, koji se javlja kod Vebera, može se razraditi i konkretizovati. Tako se, na primer, može doći do tri tipa političkog kapitalizma, u zavisnosti od načina izvlačenja profita i odnosa sa vlašću: a) predatorski, b) nasilničko-tržišni na osnovu sile i dominacije i c) ugovoreni na bazi posebnih neuobičajenih veza sa vlastima.¹¹

¹¹ Maks Veber, *Privreda i društvo – tom I*, Prosveta, Beograd, 1976, str. 130.

Novi državni i politički kapitalizam

Politički kapitalizam je isuviše širok pojam koji zahteva konkretizaciju. No, pre nego što se u to upustimo, razmotrimo pitanje državnog kapitalizma koji može biti sa njim bitno povezan. Na prvom mestu trebalo bi osavremeniti pojam državnog kapitalizma koji ima kompleksnu i slojevitú prošlost i koji je korišćen za označavanje različitih privrednih sistema. U cilju osmišljavanja novih klasifikacija, uvodimo pojam *novog državnog kapitalizma* da bismo izbegli upuštanje u istorijske rasprave o pojmu i sadržaju državnog kapitalizma. Jedna od osnovnih karakteristika ovog sistema sastoji se u dominantnoj ulozi države u raspolaganju privrednim resursima i održavanju zaposlenosti.¹² Ovo se ostvaruje preko preduzeća u kojima država ima vlasništvo ili u kojima ima odlučujući uticaj. Izabrana preduzeća se koriste za dominaciju u pojedinim sektorima. Druga karakteristika se odnosi na usmeravanje investicija preko suverenih fondova koji su stvoreni sa dvostrukim ciljem: 1) za stabilizaciju privrede zbog oscilacija cena prirodnih resursa (nafta, gas, bakar itd.) i 2) za razvojno finansiranje. Istovremeno se vrši subvencionisanje izabranih firmi sa ciljem prodora na inostrana tržišta (nacionalni šampioni) ili radi osvajanja novih tehnologija. Ovakva maksimizacija državne moći putem ekonomskog delovanja predstavlja određen tip novog merkantilizma. Ključna karakteristika ovog tipa *novog državnog kapitalizma* je da njegov osnovni cilj nije ekonomski (maksimizacija blagostanja i ekonomskog rasta) već maksimizacija političke moći autoritarne elite, odnosno održavanje sistema. Radi realizacije ovog cilja država postaje dominantan ekonomski subjekt koji koristi tržište za političke ciljeve. Bremer (Bremmer), u već citiranom radu, kao primere država sa ovakvim izmenjenim tipom državnog kapitalizma navodi zemlje BRICS-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina, Južna Afrika) i sve zemlje OPEK-a, kao i neke druge kao što su Meksiko, Indonezija i Malezija. Sektori u kojima je uočen povratak i dominacija državnog vlasništva i investiranja su: eksploatacija nafte i gasa, petrohemija, elektroprivreda, avioindustrija, telekomunikacije, metal-ski kompleks, rudarstvo, brodogradnja i druge.

Uporedo sa velikim državnim preduzećima u mnogim zemljama postoje monopoli, odnosno krupne korporacije koje su u privatnim rukama. Upravo veličina državnog učešća u privredi omogućava sve veće potencijale za delovanje *političkog kapitalizma*. U savremenoj literaturi ovaj tip kapitalizma se često definiše i kao *burazerski kapitalizam*¹³, to jest kao sistem u okviru koga se profiti stiču na osnovu bliskosti sa političkom vlašću koja pojedinim subjektima omogućava privilegovane uslove poslovanja. Ovako široka definicija mogla bi da se primeni na sve zemlje u kojima je privredni sistem zasnovan na

¹² Ian Bremmer, *The End of the Free Market*, Portfolio, Penguin, New York, 2010.

¹³ Luigi Zingales, *A Capitalism for the People*, Basic Books, New York, 2012.

kapitalizmu. Jedino se postavlja pitanje u kom stepenu je ova pojava prisutna. Na osnovu ovakve definicije vršeni su pokušaji identifikovanja stepena prisustva *burazerskog kapitalizma* u pojedinim zemljama.

Londonski *Economist* je konstruisao indeks *burazerskog kapitalizma* pomoću kojeg je moguće identifikovati zastupljenost ovakvog tipa kapitalizma i rangirati zemlje po stepenu te zastupljenosti.¹⁴ Indeks je konstruisan tako što su odabrani sektori privrede koji zahtevaju značajno arbitriranje, licenciranja i ingerencije države. Takvi sektori su: eksploatacija uglja, drvna industrija, vojna industrija i vojno snabdevanje, bankarstvo, infrastruktura i cevovodi, rudarstvo i sirovine, komunalne usluge, telekomunikacije, industrija čelika, nekretnine, kocka. Zatim se kao relevantan indikator uzima broj milijardera koji bogatstva stiču u navedenim sektorima. Bogatstvo ovih milijardera se potom stavlja u odnos prema BDP-u ovih zemalja i izražava u procentima. Veći procenat upućuje na zaključak da je *burazerski kapitalizam* verovatno prisutniji u toj zemlji nego u zemlji u kojoj je taj procenat niži.

Usmeravanje pažnje na fenomen *burazerskog kapitalizma* je veoma dobro, kao što konstruisanje indeksa *burazerskog kapitalizma* ima svoju vrednost. Međutim, ovaj indeks ima i značajne manjkavosti koje bitno ograničavaju njegovu analitičku moć. Na prvom mestu, različite su veličine sektora koji su označeni kao podložni *burazerskom kapitalizmu* u različitim zemljama. Sektor nafte i gasa, na primer, mnogo je značajniji za privredu Rusije nego za privredu SAD. Važniji problem sa ovim indeksom je što pretpostavlja da su naznačeni sektori pod istim režimom upravljanja. Drugim rečima, nema smisla pretpostaviti da se na jednak način dodeljuju prava na eksploataciju nafte u Rusiji i Velikoj Britaniji. Zatim, navođenje broja milijardera isključuje manje zemlje u kojima se bogatstvo oligarha može meriti stotinama miliona umesto milijardama, pri čemu je *burazerski kapitalizam* zastupljeniji. Poseban problem je što se u mnogim zemljama veličina bogatstva krije među članovima porodice i raznim povezanim licima. Postoje i drugi nedostaci, ali smatramo da smo ukazali na dovoljan broj onih koji bitno ograničavaju primenu ovog indikatora.

Naša osnovna zamerka svodi se na to da se politički kapitalizam, kako ga je opisao Veber, ne može jednostavno preimenovati u *burazerski kapitalizam*. Razlog leži u tome što pojam ne omogućava razgraničenje kvalitativne razlike između načina na koji se postiže privilegovani položaj, kao što su lobiranja kroz institucije, i trajnog stvaranja privilegovanih pozicija preko direktne kontrole države i njenih institucija. U ovom drugom slučaju adekvatniji pojam bi bio *zarobljena država* (state capture).

Pojam *zarobljena država* u sebi sadrži elemente burazerskog kapitalizma i korupcije. Ono što ga, međutim, razlikuje od pojma *burazerskog kapitalizma* je

¹⁴ *Economist*, May 7th 2016.

to što se on ne može svesti na podmićivanje i druge oblike korupcije, s jedne strane, i na zloupotrebe regulatornog procesa, s druge. Pojam *zarobljene države* u sebi sadrži direktnu ciljanu upotrebu državnih i društvenih institucija za sticanje bogatstva i perpetuiranja moći političkih i privrednih elita, pri čemu su svi instrumenti vlasti podvrgnuti ovim ciljevima. Drugim rečima, pod *zarobljenom državom* se podrazumeva situacija u kojoj su izvršna, zakonodavna i sudska vlast pod kontrolom izvršne vlasti, a ona pod kontrolom konkretne političke elite. U tim uslovima vrlo je teško očekivati da se formalne institucije suprotstave zloupotrebama državnih institucija i regulatornih tela. Ako se tome pridoda potencijalno gušenje javnog diskursa uz otvorenu zloupotrebu državnih instrumenata prinude, onda se već može govoriti o zarobljavanju ne samo države, već i društva.

Ako na ovaj način definišemo *zarobljenu državu*, vidimo da su države u kojima su snažno prisutni elementi *novog državnog kapitalizma* u potencijalnoj opasnosti od zarobljavanja države. Nije slučajno što je vladavina predsednika Južne Afrike Zume¹⁵ okarakterisana kao smišljeno zarobljavanje države, zbog čega je smenjen demonstracijama i pučem u okviru sopstvene partije ove godine. Druga kategorija zemalja u kojima su se ovi procesi dogodili ili događaju su zemlje u tranziciji. Studija slučaja Bugarske u periodu od 1989. do 2006,¹⁶ koja je rađena prema ovakvom teorijskom i metodološkom pristupu, postala je nezaobilazna u literaturi iz ove oblasti. Studija je u fokus stavila upravo proces tranzicije. Imajući u vidu angažovanje međunarodnih finansijskih institucija u procesu tranzicije, ne bi trebalo da čudi što su one i inicirale prve teorijske i empirijske studije o zarobljavanju države. Vodeće komparativne studije iz ove oblasti potekle su od Svetske banke.¹⁷ Studije su rađene za zemlje u tranziciji do 2000. godine, uz primenu indikatora uticaja na (a) zakone donete u parlamentu, (b) uredbe izvršne vlasti, (c) odluka centralne banke, (d) odluka sudova u krivičnim slučajevima, (e) odluka sudova u građanskim parnicama i (f) propise o finansiranju stranaka. Ove empirijske studije uglavnom su potvrdile očekivanja poznavaoaca prilika u ovim zemljama, ali su i inspirisale stvaranje baza podataka koje prate kvalitet vladavine u zemljama u tranziciji. Sve ovo stimuliše nova istraživanja.

¹⁵ Swilling Mark (ed.), *Betrayal of the Promise: How South Africa is Being Stolen*, State Capacity Research Project, Cape Town, May 2017.

¹⁶ Venelin Ganey, *Preying on the State – The Transformation of Bulgaria since 1989*, Cornell University Press, New York, 2007.

¹⁷ Jeoll Hellman, Geraint Jones, and Daniel Kaufmann, *Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition*, World Bank Policy Research Paper 2444, September 2000; Daniel Kaufman, "Rethinking Governance: Empirical Lessons Challenge Orthodoxy", World Bank Institute, Discussion Draft, March, 2003.

Pojam zarobljene države, nastao izučavanjem uporednih privrednih sistema, ima veliki značaj i za političke nauke. Izučavanje mehanizama zauzimanja državnih institucija i njihovog podvrgavanja privatnim interesima na dugoročnoj osnovi je vredno izučavanja, pogotovu kada se to još odvija u zemljama koje su proklamovale liberalne vrednosti demokratije, podele vlasti, slobodnih i fer izbora, slobodnog medijskog prostora, vladavine prava i drugih vrednosti sa spiska liberalno-demokratskog društva. Štaviše, za političke nauke trebalo bi da bude posebno interesantno kako se procesi zarobljavanja države odražavaju na unutrašnju strukturu partija, njihovu organizaciju i kriterijume regrutovanja, formiranje lokalnih i nacionalnih koalicija. Takođe, bilo bi vredno istraživati kako se u zarobljenim državama stvaraju nove ekonomske, političke i druge elite i menjaju obrasci socijalne interakcije. Posebno bi bilo interesantno utvrditi kako se ova društva rangiraju u odnosu na raznorodne kriterijume uspešnosti privrednih sistema. Zemlje u tranziciji nude obilje materijala za ovaj tip istraživanja.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Balcerowicz, Leszek, Prezentacija na konferenciji Evropskog udruženja za komparativne ekonomske studije *The Institutional Systems and the Quality of Life (pdf)*, u Regensburgu, 4–6. septembar 2014, i na međunarodnoj konferenciji povodom 80 godina Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 15–17. jun 2017.
- [2] Barone, Enrico, "The Ministry of Production in a Collectivist State (1908)", in: F. Hayek (ed.), *Collectivist Economic Planning*, Routledge and Kegan (first edition 1950) 1963, pp. 245–291.
- [3] Boettke, Peter, Coyne Cristopher, Leeson Peter, and Sautet Frederic, "The New Comparative Political Economy", *Review of Austrian Economics*, Vol. 18 (2005), pp. 281–304.
- [4] Boettke, Peter, Coyne Cristopher, Leeson Peter, "Comparative Historical Political Economy", *Journal of Institutional Economics* 9: 3 (2013), pp. 285–30.
- [5] Bremmer, Ian, *The End of the Free Market*, Portfolio, Penguin, New York, 2010.
- [6] Carson, Richard, *Comparative Economic Systems*, Macmillan, New York, 1973.
- [7] *Corruption and Influence in Transition*, World Bank Policy Research Paper 2444, September 2000.
- [8] Asemoglu, Daron, Džejms Robinson, *Zašto narodi propadaju*, Clio, Beograd, 2014 (original 2012).
- [9] Asemoglu, Daron, Džejms Robinson, *Ekonomsko poreklo diktature i demokratije*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2013 (2006).
- [10] Djankov, Simeon, Laporta Rafael, Lopez-de-Silanes Florencio, Shleifer Andrei, "The New Comparative Economics", *Journal of Comparative Economics*, 31(4) (2003), pp. 595–619.

- [11] *Economist*, May 7th 2016.
- [12] Eckstein, Alexander (editor), *Comparison of Economic Systems – Theoretical and Methodological Approaches*, University of California Press, Berkeley, 1973.
- [13] Ganev, Venelin, *Preying on the State – The Transformation of Bulgaria since 1989*, Cornell University Press, New York, 2007.
- [14] Gregori, Pol, Stjuart Robert, *Globalna ekonomija i njeni ekonomski sistemi*, CID Ekonomski fakultet, Beograd, 2015. (originalno izdanje 2014).
- [15] Hellman, Jeoll, Jones Geraint, and Kaufmann Daniel, *Seize the State, Seize the Day: State Capture Corruption and Influence in Transition*, World Bank Policy Research Paper 2444, September 2000.
- [16] Holesovsky, Vaclav, *Economic Systems: Analysis and Comparison*, McGraw-Hill, New York, 1977.
- [17] Kaufman, Daniel, "Rethinking Governance: Empirical Lessons Challenge Orthodoxy", World BankInstitute, Discussion Draft, March, 2003.
- [18] Neuberger, Egon, Duffy William, *Comparative Economic Systems – A Decision-Making Approach*, Allyn and Bacon, Boston, 1976.
- [19] North, Douglass, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, New York, Cambridge University Press, 1990.
- [20] Swilling, Mark (ed.), *Betrayal of the Promise: How South Africa is Being Stolen*, State Capacity Research Project, Cape Town, May 2017.
- [21] Veber, Maks, *Privreda i društvo – tom I*, Prosveta, Beograd, 1976.
- [22] Vujačić, Ivan, „Ekonomska racionalnost u socijalizmu – reinterpretacija jedne stare debate“, *Ekonomska misao*, br. 2, 1983, str. 80–96.
- [23] Zingales, Luigi, *A Capitalism for the People*, Basic Books, New York, 2012.

Ivan Vujačić
Jelica Petrović-Vujačić

ECONOMIC SYSTEMS AND NEW POLITICAL CAPITALISM

Abstract

The paper analyzes the necessity of introducing new classifications of economic systems. These classifications should incorporate changes that have occurred after the downfall of the centrally planned economies. The emergence of a *new state capitalism* is characterized by the existence of sovereign funds, the domination of state enterprises and the favouring "national champions" thus reintroducing Weber's category of political capitalism.

Furthermore, in the *new state capitalism* the domination of politics over economics does not have general economic well being as a goal, but rather the expansion or at least preservation of political power of the current political elites. *Crony capitalism* is a method of profiting from being close to the political elites in power. The paper argues for a sharp methodological division between the concept of *crony capitalism* and the concept of *state capture*. The concept of *state capture* does not describe sporadic and individual subversion of pure market results through lobbying or individual corruption. Rather than that it describes the systematic subservience of all branches of government, state institutions to the currently ruling political elite. The research of the phenomena of *state capture* is of significant importance for political science research with the goal of analyzing the political dynamics under the conditions of *state capture*. Many of the states that have undergone transition can be classified in this category.

Key words:

comparative economic systems, new classification of economic systems, new state capitalism, crony capitalism, state capture, JEL classification: D72, P16, P50.